

PROFESOR BRANIMIR BRATANIĆ: EVROPSKI ETNOLOŠKI ATLAS*

U ovoj svečanoj atmosferi kada proslavljamo 70. godišnjicu života profesora Branimira Bratanića i kada pokušavamo da rezimiramo postignute rezultate u naučnoj delatnosti profesora, ne bismo li na taj način još jedanput ponovili ono što je dobro poznato etnologima u Hrvatskoj, u Jugoslaviji, kao i kolegama van granica naše zemlje, želela bih da kao član Komisije za etnološki atlas Jugoslavije u najkraćim potezima ocrtam ulogu i značaj profesora Bratanića u organizovanju Etnološkog atlasa Evrope i susednih zemalja. Jer, delatnost profesora Bratanića u domenu etnološkog atlasa prvo je započela u relevantnim organizacijama na evropskom nivou, i to još 1953. godine, da bi se potvrdila u jugoslavenskim okvirima od 1958, odnosno 1961. godine kada je zvanično započet rad na Etnološkom atlasu Jugoslavije.

Moram na početku da priznam da se osećam dosta nesigurno, što moja poimanja o tom veoma značajnom naučnom poduhvatu, kakav je etnološki atlas, iznosim upravo pred predsednikom Organizacione komisije za Etnološki atlas Evrope i susednih zemalja (1968), predsednikom Stalne međunarodne komisije za atlas (1966), predsednikom Komisije za etnološki atlas Jugoslavije (1961) i nosiocem visokog priznanja za rad na Etnološkom atlasu Evrope, medalje „Arthur Hazelius“ (1973), pred profesorom Bratanićem.

Nadam se da će dobro poznate osobine našeg slavljnika - izoštrena moć zapažanja i preciznost u formulacijama - ovoga puta mimoći moju nedovoljnu obaveštenost, i da će profesor Bratanić primiti informacije koje slede kao izraz moje najbolje želje da, prema mojoj viziji, ponovim poruke koje nam saopštava ova najsadržajinja aktivnost profesora Bratanića.

* * *

U pregledu istorije razvoja etnologije u zemljama van Sovjetskog Saveza, koji je publikovan u Moskvi 1978. godine, S. A. Tokarev je napisao: „1953. godine počeli su dogovori o koordinaciji rada evropskih etnologa na stvaranju Etnološkog atlasa Evrope. Taj rad je značajno aktiviziran od 1966. godine, zahvaljujući naročito energičnom zalaganju profesora Branimira Bratanića... Danas se dobro odvija ta međunarodna saradnja u realizaciji opšteevropskog atlasa na osnovu nacionalnih atlasa“.

Ovaj vrlo sažet zaključak S.A. Tokareva predstavlja ustvari suštinu realizatorskih poduhvata najistaknutijih evropskih etnologa u stvaranju jednog jedinstvenog etnološkog atlasa Evrope i susednih zemalja. U isto vreme ta konstatacija na vrlo jednostavan način ukazuje na ulogu profesora Bratanića u tim poduhvatima. Tu ulogu pokušaću sada da pobliže objasnim i to upravo na tri vremenska nivoa, koja navodi S. A. Tokarev, uzimajući u obzir 1953. i 1966. godinu, kao i vreme današnje.

* Tekst koji se sada objavljuje u potpunosti je isti s onim koji sam saopštila na proslavi 70-godišnjice života prof. B. Bratanića. Za ovu priliku je jedino na kraju teksta dodata upotrebljena literatura.

Pomenute 1953. godine održavano je u Belgiji, u gradiću Namuru, zasedanje Međunarodne Komisije za narodno stvaralaštvo i tradiciju i tom prilikom je osnovana i Stalna međunarodna komisija za etnološke atlase. Cilj rada te Komisije je bio: koordinacija rada na sastavljanju nacionalnih atlasa, izrada opštih upitnika sa izborom određenih tema iz materijalne i duhovne kulture, objavljivanje teorijskih studija. Na toj konferenciji je bio prisutan i profesor Bratanić, koji je već bio, proučavajući orače sprave u Hrvata, a zatim proširujući tu problematiku na dalja područja, razradio sistem oznaka kao opštevažeću heurističku tipologiju za orače sprave, kao i teorijsko metodološke poglede, naročito u odnosu na izuzetan značaj kartografske tehnike za kulturnoistorijska proučavanja etnologije. U toku diskusije o metodama i načinima kartografskog prikazivanja tradicionalnih kultura naroda Evrope profesor Bratanić je, po svom starom dobrom običaju, skicirao svoju zamisao, baziranu na ranije stečenim istraživačkim i naučnim iskustvima i rezultatima. Ta skica je bila prihvaćena i predložena za polaznu osnovu kartografskog rada na evropskom atlasu. Tako je zvanično započelo angažovanje profesora Bratanića u organizovanju i realizovanju Evropskog etnološkog atlasa.

Zahvaljujući angažovanosti profesora Bratanića već 1957. godine bile su izrađene prve međunarodne ankete o raznim vidovima narodne kulture: orače sprave, obredne vatre i dr., a koje su iskorišćene pri sastavljanju upitnica za Etnološki atlas Jugoslavije. Takođe je bila izrađena i osnovna karta opšteevropskog atlasu u razmeri 1:4.000.000. U skladu s odlukom donetom u Namuru profesor Bratanić je pristupio i objašnjenju svojih teorijskih koncepcija, što je bilo neophodno za ispravan početak rada na Etnološkom atlasu Evrope.

Tadašnje svoje koncepcije o etnologiji kao nauci, o značaju etnoloških proučavanja i o metodskim pristupima i postupcima pri izradi i kartografiranju etnološkog atlasu, profesor Bratanić je izložio na dva međunarodna kongresa: u Beču 1952. (IV međunarodni kongres antropoloških i etnoloških nauka) i u Arnhemu, u Holandiji, 1955 (Međunarodni kongres za evropsku etnologiju), kao i na prvom savetovanju novooosnovanog Etnološkog društva Jugoslavije u Osijeku 1958. godine. U glavnim crtama rezime tih shvatanja bio bi sledeći:

1. Nema nikakve razlike između regionalne evropske etnologije, vanevropske etnologije i opšte etnologije u pogledu problematike i metoda. Razlika koja postoji između njih u predmetu nije bitna, nije teorijska, već sasvim praktične prirode. To je jedna nauka, te bi je trebalo označiti i istim imenom - etnologija.
2. Etnologija je nauka o kulturi i ljudima kao stvaraocima i nosiocima kulture. Bez zajednice, društva, nema kulture, a društveni odnosi ljudi fiksirani su u kulturnim pojavama, koje, opet, utiču u velikoj mjeri na ljude. Jedna takva ljudska zajednica koja ima naročito veliki značaj za postanak i razvoj kulture jeste narod (u smislu stanovnici sela), pa otuda i naziv nauke koja proučava narod.
3. Predmet etnologije je izučavanje jednostavne, u sebi izjednačene, domaće, tradicionalne, nepismene kulture, kakva se još delimično održala na selu i koja predstavlja pravu narodnu kulturu, kao i odnosa koji postoje između tih domaćih kultura s jedne strane i drugog tipa kulture - gradske civilizacije - s druge strane.
4. Obzirom na predmet i problematiku koju izučava, etnologija je kompleksna nauka, u isto vreme deskriptivna, komparativna, istorijska, sistematska, fenomenološka, genetska i konkretna.

5. Etnologija pripada velikoj grupi istorijskih nauka. Zadatak istorijskog istraživanja u evropskoj etnologiji je da rekonstruiše znatan deo evropske kulturne istorije. Za razliku od istorije koja ima isti naučni cilj, etnologija se koristi njoj specifičnim načinom; ona se služi usmenom, a ne pisanom građom i rekonstrukcija prošlosti vrši se polazeći od sadašnjosti u prošlost. To se postiže primenom naročite metode i tehnike: pravilno postavljenom tipologijom - klasifikacijom, i geografskom rasprostranjenosti pojedinih pojava. Ti postupci imaju važnu ulogu kod pronalaženja i utvrđivanja kulturnih veza, a materijalno-ekonomski, sociološki i psihološki momenti kod njihovog kauzalnog objašnjenja. Na taj način etnologija pruža odgovor na mnogobrojna pitanja iz domena etničke i kulturne prošlosti, a na koje nisu u mogućnosti da sasvim odgovore istorija i arheologija.

6. Za uspešno obavljanje tih naučnih zadataka neophodno su potrebna tri osnovna uslova: obilan i detaljan etnografski materijal, jer se nikada unapred ne može znati da li će koji, na prvi pogled beznačajan, podatak imati kulturnoistorijsku vrednost, zatim široka vremenska i prostorna osnova, jer se u tim okvirima odigravaju i izvršavaju kulturna zbivanja i, najzad, lak pristup izlaganju sakupljenog materijala, a koji bi omogućio i stalnu kontrolu takvog izvođenja.

7. Nužno je potrebna tesna saradnja etnologa i lingvиста. Etimologija termina često omogućava da se potraži i dobije rešenje problema na široj osnovi.

8. Jedan od načina pomoću koga današnja etnologija ostvaruje svoje naučne rezultate jeste etnološka kartografija, a naročito izrada sistematskih etnoloških atlasa. Glavni je cilj atlasa da se karakterističnim razmeštajem kulturnih pojava u prostoru sazna i dođe do što pouzdanije rekonstrukcije kulturne i etničke prošlosti i otkriju specifičnosti te prošlosti.

Etnološki atlas je u prvom redu samo istraživački instrument, koji uz činjenice i izvore donosi i postavlja probleme, ali ne daje gotove odgovore. Za realizaciju etnološkog atlasa potrebni su: kvantitativno dovoljan etnološki materijal, pogodan za komparaciju na širim prostorima, a koji je organizovano, sistematski i koordinirano sakupljen, izbor vrsta i tipa tema koje će biti ispitane i prezentovane, određen broj podataka za svaku temu pojedinačno, gustina atlasne mreže, tj. utvrđenost broja punktova za ispitivanje prema dogovorenom sistemu, i tehničko izvođenje karata. Publikovanje atlasa predstavlja posebno pitanje.

* * *

Intenziviranje rada na etnološkom atlasu Evrope i susednih zemalja dogodilo se, kako navodi S. A. Tokarev, 1966. godine. Tada su Komisija za etnološki atlas Jugoslavije i Stalna međunarodna komisija za atlase organizovale u Zagrebu zajednički radni sastanak o etnološkoj kartografiji, na kome je bilo 36 predstavnika iz 22 zemlje, a u skladu sa rezolucijom koja je doneta na dvodnevnom simpozijumu o metodama pripreme istorijsko etnoloških atlasa, koji je održan u okviru VII međunarodnog kongresa antropoloških i etnoloških nauka u Moskvi 1964. godine. Ta rezolucija je naglašavala osiguravanje sledećih neumitnih potreba:

- uključivanje naučnika svih zemalja u delatnost na etnološkoj kartografiji;
- ojačavanje kontakata između tih naučnika;
- redovnu razmenu naučnih informacija, i
- redovne sastanke stručnjaka svih zemalja u kojima su u toku radovi na etnološkoj kartografiji.

Ovakva rezolucija proistekla je kao nužnost vremena. U proteklim godinama sazrevala je spoznaja o izvanrednoj važnosti etnološke kartografije kao najbržeg, najjednostavnijeg i najjasnijeg načina da se dobije uvid u objektivnu predstavu o tradicionalnim kulturama naroda, o njihovoj činjeničkoj međusobnoj povezanosti i odnosima, kao i o značajnom metodskom sredstvu u zadobijanju novih naučnih saznanja na tom području.

Kao rezultat tih spoznaja nastajale su brojne etnološke atlante za zajedničke poduhvate u realizaciji etnoloških atlasa više zemalja. Godine 1957. objavljen je prvi deo švedskog etnološkog atlasa, koji uključuje delom i Finsku, a koji je prvobitno bio zamišljen kao zajednički etnološki atlas severnih, interskandinavskih zemalja: Danske, Švedske, Norveške i Finske. Na konferenciji u Linzu 1958. godine bilo je govora o izdavanju zajedničkog atlasa koji bi obuhvatao zemlje jugoistočne i srednje Evrope: Austriju, Čehoslovačku, Jugoslaviju, Nemačku, Švajcarsku, Italiju, a te iste godine na Međunarodnom skupu slavista u Moskvi raspravljalo se o zajedničkom atlasu svih slovenskih zemalja. Šta više, postojala je i ideja da se izradi istorijsko-etnološki atlas centralne i istočne Evrope, a pokretači te zamisli su bili članovi redakcijskog kolegijuma časopisa „Demos“, koji su se bili sastali u Moskvi 1963. godine. Pomena je vredna i zamisao proistekla od Međunarodnog instituta arheocivilizacije u Parizu, a sa idejnom koncepcijom A. Varagnaca, Raymonda Lantiera i Luciena Febvrea, najpoznatijeg predstavnika „Analista“, da se stvori jedan jedinstveni atlas Evrope u kojem bi se u određenim hronološko utvrđenim osecima, omeđanim na osnovu krupnih političkih i društvenih zbivanja, pratio kulturni kontinuitet evropske civilizacije od paleolitika do naših dana, a uz koji bi se priključile i karte evropskog etnološkog atlasa (1951. godina).

Nema sumnje da su se idejni podsticaji za univerzalni pristup kartografiranju tradicionalne kulture naroda Evrope i susednih zemalja nalazile u shvatanjima, koja su zadobijala sve šire razmere posle drugog svetskog rata, o jedinstvenom pristupu izučavanju čoveka, kulture i društva svih zemalja, bez obzira na stepen njihove ekonomske, društvene, ideološke razvijenosti. „Antropologija i etnologija ne bi bile dovoljno ambiciozne, ako bi sada koncentrisale sve svoje snage ka upoznavanju poslednjih populacija, nazvanih primitivnim. One bi trebalo da se pripreme da odigraju najvažniju ulogu u savremenoj reorganizaciji našeg evropskog kontinenta“, izrekao je A. Varagnač na međunarodnom skupu etnologa i antropologa u Beču 1952. godine, govoreći o potrebi stvaranja zajedničkog atlasa Evrope.

Taj ne samo naučni, već i politički i društveni imperativ vremena, razbuđenog ili u toku buđenja čovečanstva posle strašnog drugog svetskog rata, našao je aktivne pristalice upravo među etnologima koji su se zalagali za jedinstven evropski etnološki atlas. Na prvom mestu potrebno je pomenuti profesora Bratanića, a uz njega Sigurda Erixona, koji je bio predsednik Međunarodne komisije etnoloških atlasa, pa Matthiasa Zendera, Jenöa Barabassa, Richarda Weissa, S. A. Tokareva, S. I. Bruka i druge.

Cilj zagrebačkog sastanka je bio da se postigne što je bolje moguće, organizacija i koordinacija rada na izradi regionalnih, nacionalnih etnoloških atlasa, kako bi se lakše pristupilo realizaciji jedinstvenog etnološkog atlasa Evrope i susednih zemalja. Tom prilikom doneti su vrlo precizni zaključci o smernicama daljeg rada, a, između ostalog, utvrđeno je da će u duhu potrebne komparativnosti Evropski etnološki atlas obuhvatiti preindustrijski period, a sadržavaće one teme koje imaju opšti značaj, dok će detaljna razrada kulturnih pojava ovisiti o domenu nacionalnih atlasa. Kao prve teme budućeg Evropskog etnološkog atlasa izabrane su: orače sprave, mlačenje i godišnje vatre. U opširnijem prikazu S. A. Tokareva i S. I. Bruka o problemima sasta-

vljanja Evropskog etnološkog atlasa, a povodom sastanka u Zagrebu, rečeno je da je konferencija bila organizovana i sprovedena vrlo uspešno i da ta činjenica označava značajan korak napred, ka opštem delu.

U to vreme već su bile objavljene četiri Upitnice za Etnološki atlas Jugoslavije, koje sadrže 192 teme iz domena materijalne i duhovne kulture naroda i narodnosti Jugoslavije i enklava naših sunarodnika van zemlje. Utvrđen je broj istraživačkih punktova - 3320, razrađena je mreža saradnika za prikupljanje potrebnih podataka na terenu za Atlas, štampano je osam probnih karata, itd. Istovremeno u Evropi je postojao niz nacionalnih etnoloških atlasa, gotovih ili u toku rada; jedino Španija, Francuska, Island i Engleska nisu započele izradu svojih etnoloških atlasa.

* * *

Stalna zauzetost profesora Bratanića na organizovanju svih mogućih poslova u pripremama za izradu Etnološkog atlasa Jugoslavije, a naročito Etnološkog atlasa Evrope i susjednih zemalja, kao i nacionalnih, regionalnih atlasa, nužno je vodila do usavršavanja teorijskih i metodoloških koncepcija, a za što uspešnije obavljanje atlasnih aktivnosti. Naime, što se tiče Etnološkog atlasa Jugoslavije, nije bilo nikakvih metodoloških i tehničkih nesporazuma. Nejasna pitanja su se javljala u okviru evropskih atlasa i karakteristična su za prve godine osme decenije našeg veka, tj. za poslednji nivo na kojem pratimo delatnost profesora Bratanića u domenu etnološkog atlasa.

Pre svega, naučna vrednost atlasa povećava se ako se na osnovu njega mogu načiniti karte koje prezentuju rasprostranjenje bilo koje pojave na teritorijama nekolicke susjednih zemalja. Zbog toga nacionalni atlas moraju da budu sastavljeni na osnovi jedinstvenog programa, koji mora da bude elastičan, jer struktura nacionalnih atlasa treba da odražava i osobenosti konkretne zemlje. Bitne komponente jedinstvenog programa su periodizacija, izbor osnovnih teritorijalnih jedinica na kojima će se vršiti ispitivanja i kartografirati pojave, izbor tema i kvantitet određenih podataka, kako bi se zadovoljila jedna od osnovnih namena atlasa: komparativnost. Naime, ako nauka hoće da formuliše zakone koji bi važili za celo čovečanstvo, ona može da postigne taj cilj samo pomoću komparativnih studiranja mnoštva individualnih iskustava, odnosno kulturnih pojava.

Ta pitanja su pokretana već na pomenutom sastanku u Moskvi 1964. godine, u okviru Međunarodnog kongresa antropoloških i etnoloških nauka, a zatim na sastancima komisija etnoloških atlasa i evropskog atlasa, a koje su održavane svake ili svake druge godine u jednoj od zemalja učesnica u izradi atlasa. Naročito su za drukčija rešenja od predloženih bili zainteresovani sovjetski etnolozi, koji su o nekim pitanjima imali svoju idejnu koncepciju.

Iz saopštenja koje je profesor Bratanić održao na IX međunarodnom kongresu antropoloških i etnoloških nauka u Čikagu 1973. godine i iz uvodnog referata na V međunarodnom zasedanju Etnološkog atlasa Evrope u Mađarskoj, u Višegradu, 1974. godine, proizilazi da su ta pitanja pozitivno rešena, kao rezultat zajedničkog iskustva članova Stalne međunarodne komisije za etnološke atlase i Komisije za etnološki atlas Evrope i susjednih zemalja.

Ta rešenja postojećih spornih pitanja predstavljaju teorijsko-metodološki osnov za realizaciju Etnološkog atlasa Evrope i susjednih zemalja, i ona su, rezimirano, sledeća:

Svaka nauka treba da izradi svoju sopstvenu metodu, oslobođenu od spoljnih uticaja, iako su na jednom višem nivou potrebne sinteze više disciplina, kao i konfrontacije raznih teorija. Drugim rečima, Etnološki atlas Evrope mora biti etnološki, a to znači da neće biti rađen s geografskog, sociološkog, psihološkog ili aspekta neke druge nauke. On mora da počiva na bitnim principima etnologije, empirične, fenomenološke, istorijske, komparativne i humanističke nauke o kulturi i kulturnim grupama, ljudskim zajednicama.

Atlas se naziva evropski, jer kultura ne poznaje političke, geografske i jezičke granice, i kulturne pojave nikada se ne mogu razumeti unutar samo jedne države, jednog naroda, jedne etničke zajednice. Po tom pristupu Etnološki atlas Evrope razlikuje se od nacionalnih etnoloških atlasa.

Pod pojmom susedne zemlje podrazumeva se prostor od Kanarskih ostrva i Atlantskog okeana do Persijskog zaliva i Kaspijskog mora, obuhvatajući zemlje severne Afrike, Prednje Azije, sa uključivanjem severnog dela Saudijske Arabije i zapadne polovine Irana. To je prostor na kojem se javlja ista vrsta kulture, ili istorijski posmatrano, isti kulturni kompleksi kao i u Evropi, što se jasno uočava kod sesilnih naroda severne Afrike i Prednje Azije, bez obzira na jake uticaje islama i iransko-orientalne civilizacije. Za sve te narode tipična je, kao ekonomski osnov, stara kultura pluga, isto transhumansko stočarstvo i ista mediteranska kultura rastinja. Nomadi tih oblasti predstavljaju, pored toga što poseduju iste kulturne osobenosti, vezu sa arealima drukčijeg tipa tradicionalne kulture.

Naročito se mnogo razgovaralo oko vremena koje bi trebalo da bude prikazano na kartama posredstvom kulturnih pojava. Veći broj članova Komisije smatrali su da elementi narodne kulture moraju biti predstavljeni prema formama koje su zatečene na kraju tzv. predindustrijskog perioda. Prigovore na takvu periodizaciju stavljali su predstavnici zemalja Istočne Evrope i ukazivali da vremenske granice te periodizacije nisu jedinstvene za celu Evropu; negde je to XVII, negde XVIII, a negde kraj XIX veka, i predlagali su da se karte sastavljaju prema periodima. Još 1973. godine predstavnik Sovjetskog Saveza u Komisiji S. I. Bruk objašnjavao je u jednom svom članku o etnološkom atlasu da je nužno obuhvatiti u kartama tri vremenska nivoa, kako bi bila zastupljena dinamičnost u kartografskom prikazivanju narodne kulture. To bi bila sredina XIX veka, kraj XIX veka i početak XX veka, kao i sredina XX veka. Izlaganja profesora Bratanića u Čikagu i u Višegradu o zajedničkom stavu članova Komisije o teorijsko-metodološkim koncepcijama Evropskog atlasa, svedoče da je nađeno zajedničko rešenje za pitanje da li je moguće da se zajedno prikažu na jednom mestu činjenice koje dele decenije, katkad i stotine godina.

Etnološke karte moraju da budu jasne i detaljne, kao i tipologija tradicionalne kulture koja mora da bude interpretirana heuristički, a ne genetski. Zato, jedna dobra istraživačka karta mora da prikaže svoju materiju na način koji omogućava da se izvuku zaključci o zajedničkim i različitim karakteristikama rasprostranjenja fenomena kulture u prostoru. To se postiže pomoću jedne vrste modela koji definiše momenat kulturne istorije koji bi karta trebalo da predstavlja. Taj momenat je kultura predindustrijskog društva, koja je, već prema zemlji, sporije ili brže nestajala u kontaktima sa urbanom civilizacijom.

Ideja deskriptivne integracije ili konceptualne integracije, koju je izneo Kreber, može da predstavlja opšti imenitelj, tj. da istorija nije samo jedan hronološki segment događaja. Ona je, međutim, isto tako sve što je došlo, sve što je stvoreno i što ostaje, bilo kao rezultat ili proizvod istorijskih procesa, i što produžava da živi, da se menja, da se pokreće prema svom sopstvenom ritmu. Tako dobijen stabilan sadržaj može

trajati vekovima. Na taj način bilo bi moguće koristiti podatke sakupljene i sjedinjene kroz dve ili tri generacije informatora i, uz potrebnu etnološku kritičnost, najbolje iskoristiti.

Presek kroz tu strukturu predstavlja tzv. etnološka sadašnjica, koja nije isto što i sadašnjica istorijski shvaćena, već značajno duži vremenski period koji nema striktno hronološke granice. Ona je upravo taj kulturni obrazac koji se najbolje može upotrebiti za ispunjavanje važnih zadataka koje nameće etnolozima naučna interpretacija etnoloških karata.

Postavljalo se i pitanje izbora tema za Evropski etnološki atlas, polazeći od utvrđene činjenice da će se takav atlas stvarati na osnovu nacionalnih etnoloških atlasa. Međutim, ti atlasi, već prema zemlji, a pogotovo oni koji su bili potpuno ili delimično završeni pre drugog svetskog rata, kao nemački i poljski, ili pre ovih dogovora, npr. švajcarski, nemaju ujednačeni izbor tema, a u mnogima preovlađuju čisto folklorističke teme.

Dogovoreno je i utvrđeno da obzirom na internacionalni karakter Etnološkog atlasa Evrope i susednih zemalja mora postojati specifičan kriterijum pri izboru tema. One moraju biti univerzalne i sposobne za međusobno kompariranje. Samo na taj način može da se omogući utvrđivanje promene prostornih odnosa u vremenske odnose relativnih sekveneci. To metodsko polazište bazira se na logičnom poimanju da slika različitih formi i njihovog rasprostranjenja na karti odražava vrlo komplikovana istorijska zbivanja, pri čemu formalna svojstva kulturnih pojava izbijaju vrlo snažno u prvi plan.

Kao prve teme, kako je već rečeno, izabrane su oraće sprave, mlaćenje i godišnje vatre, jer upravo one pružaju svojom formom, koja u sebi sadrži nematerijalne, jezičke i funkcionalne osobenosti, sposobnost da budu definisane i objektivno predstavljene u službi univerzalnosti i komparativnosti. Pri tome mora da se poseduje ispravna tipologija, koja će izneti na videlo sva mala i najmanja formalna usaglašavanja, a koja nemaju funkcionalna ili u običnom životu važna značenja. Ali, nasuprot tome, ti naoko beznačajni detalji mogu da imaju veliku ulogu kao heuristički dokazni materijal za utvrđivanje zajedništva i razlika kulturnih manifestacija na posmatranim velikim prostorima.

I poslednje značajnije pitanje o kojem se takođe razgovaralo na sednicama Komisije odnosilo se na tehničku stranu kartografskog prezentovanja odabranih kulturnih pojava. Opozicija je bila: veći broj evropskih zemalja je predlagao i imao u svojim nacionalnim atlasima podeljenu etnološko-kartografsku teritoriju na kvadrate. U tim kvadratima nalazili su se naseljeni punktovi, najtipičniji za zadani kraj, koji će biti prikazani na karti. Ta kvadratna mreža svake zemlje morala je da se poklapa sa utvrđenim geografskim dužinama i širinama. Sovjetski Savez i neke zemlje Istočne Evrope predlagali su da se, međutim, načini izbor osnovnih teritorijalnih jedinica na kojima će se ispitivati i kartografisati etnografska građa. To bi bile male administrativne jedinice, gde bi se mogli vrlo dobro iskoristiti tamo postojeći raspoloživi izvori - pisani i materijalni. Rezultat tih razgovora jeste: u Etnološkom atlasu Evrope i susednih zemalja primenjuje se kvadratna mreža.

Tako je tokom nekoliko proteklih godina definitivno utvrđena teorijska i metodološka koncepcija Etnološkog atlasa Evrope i susednih zemalja. Čitav taj veliki posao izvodi se u dva centra, u Zagrebu i Bonnu.

Vratimo li se sada na početak, na saopštenje S. A. Tokareva o tom atlasu: „Danas se dobro odvija ta međunarodna saradnja u realizaciji opšteevropskog atlasa“, i doda-

mo li da nema više među živima Sigurda Erixona, ni Jorgea Diasa, ni Richarda Weissa, da je Matthias Zender bolestan, shvatićemo ulogu i značaj profesora Bratanića u realizaciji ovog gigantskog poduhvata evropskih etnologa.

Činjenica, da su etnološki atlas, bilo nacionalni ili internacionalni, prihvatili kao važan zadatak svi etnolozi sveta, bez obzira na svoje idejne koncepcije, svedoči da je izabrani put za realizaciju atlasa, a koji je baziran na iznetim teorijsko-metodološkim pristupima i postupcima, jedino moguć.

Poštovani profesore, dozvolite mi da Vam na kraju moga izlaganja izrazim povodom Vašeg rođendana moje najtoplije čestitke za sve što ste učinili za etnologiju Jugoslavije i sveta, da Vam poželim dobro zdravlje kao osnovu za dalji uspešan nastavak i okončanje velikog poduhvata, izdavanje Etnološkog atlasa Evrope i susednih zemalja, kao i Etnološkog atlasa Jugoslavije.

KORIŠĆENA LITERATURA:

1. B. Bratanić, *Einige Möglichkeiten zur Fortführung der Pflugeräteforschung*, Actes du IVe Congres International des sciences anthropologiques et ethnologiques, Vienne, 1-8 Septembre 1952, II/1, Ethnologica, Wien 1959, 90-98.
2. B. Bratanić, *Regionalna i nacionalna i opća etnologija*, Slovenski etnograf X, Ljubljana 1957, 7-16.
3. B. Bratanić, *Etnološki atlas Jugoslavije*, Etnološki pregled 1, Beograd 1959, 9-17.
4. B. Bratanić, *Internationale Arbeitskonferenz über die ethnologische Kartographie*, Ethnologica europaea I, 1967, 75-77.
5. B. Bratanić, *Allgemeine und europäische Ethnologie heute*, Ethnologica europaea II-III, 1968-1969, 80-85.
6. B. Bratanić, *Aufgaben, bisherige Tätigkeit und weitere Pläne des E.A.*, V međunarodna konferencija EAE, Višegrad 1974. - tekst saopštenja, koji mi je ljubazno ustupio prof. B. Bratanić.
7. B. Bratanić, *Ethnological Cartography and Atlases, Europa as a Cultural Area (World Anthropology Series)*, The Hague-Paris-New York 1979, 95-122.
8. S. I. Bruk, M. G. Rabinovič, *Istoriko-etnografičeskie atlasi*, Sovjetskaja etnografija 4, Moskva 1965, 102-109.
9. S. I. Bruk, S. A. Tokarev, *Problemi sostavljenija evropskogo istoriko-etnografičeskogo atlasa*, Sovjetskaja etnografija 5, Moskva 1966, 91-101.
10. S. I. Bruk, S. A. Tokarev, *Meždunarodnaja konferencija po etnografičeskumu atlasu Evropi i sopredelnih stran*, Sovjetskaja etnografija 5, Moskva 1968, 149-152.
11. S. I. Bruk, *Obščeevropski istoriko-etnografičeski atlas*, Sovjetskaja etnografija 6, Moskva 1970, 90-98.
12. S. I. Bruk, *Istoriko-etnografičeskoe kartografirovanie i ego savremenije problemi*, Sovjetskaja etnografija 3, Moskva 1973, 3-17.
13. S. Erixon, *The Swedish Atlas of Folk Culture*, Actes du IVe Congres des sciences anthropologiques et ethnologiques, III/2, Ethnologica, Wien 1956, 67-71.
14. L. Szolnoky, *Die ethnologische Karte als Mittel der historischen und funktionalen Analyse*, Ethnologica europaea VIII, 1, 1975, 84-97.
15. S. A. Tokarev, *Istorija zarubežnoj etnografii*, Moskva 1978, 342.
16. A. Varagnac, *Le projet d'Atlas culturel européen*, Actes du IVe Congres International des sciences anthropologiques et ethnologiques III/2, Ethnologica, Wien 1956, 65-67.

Professor Branimir Bratanić and the European Ethnological Atlas

(Summary)

Three time periods can be distinguished in Prof. Bratanić's work on the organization of the Ethnological Atlas of Europe and Neighboring Countries: 1953, 1966 and the present.

In 1953, the International Commission for Folk Creation and Tradition was founded in Namur. Prof. Bratanić was one of the founding members who was actively engaged in the preparation of the Atlas in the years to follow. He worked on the first international questionnaire on certain aspects of traditional culture (plowing devices, ceremonial fires etc), on the basic chart of the general European atlas, and on the formulation of the theoretical assumptions of the Ethnological Atlas of Europe.

The second period is marked by a successful meeting in Zagreb in 1966, organized by the Commission for the Ethnological Atlas of Yugoslavia and the Permanent International Commission for Atlases. The goal was to promote the coordination of work on regional ethnological atlases, thus facilitating the future realization of the single ethnological atlas of Europe and the neighboring countries. Directions for future tasks were established at that meeting: the European ethnological atlas was to encompass the pre-industrial age and the subjects which are of general significance, including plowing devices, threshing and bonfires.

In the third period of his activities on the atlas, in the early 1970's, Professor Bratanić was engaged in clarifying some problems: Firstly, it was explained that the name: the Ethnological Atlas of Europe and Neighboring Countries, is meaningful in view of the fact that culture does not follow political, geographic or even linguistic borders, and that cultural phenomena cannot be understood if considered only within one state, people or ethnical community.

Secondly, the problem of the comparability of preindustrial ages in various European, Near Eastern and North African countries - since their duration differ - was solved by acceptance of the so called „ethnological present“; it is based on the idea of descriptive integration or conceptual integration.

Lastly, the question of the selection of themes for the European ethnological atlas was solved by referring to the previously selected subjects because they are of universal nature and thus comparable. Also, it was definitely accepted that the grid of squares should be used in ethnological cartography.

Thus, within last several years the theoretical and methodological concept of the Ethnological Atlas of Europe and Neighboring Countries was established. The role of Professor Bratanić in the process was of primary importance.